

robíme dôkladnejším analýzom, pravdepodobne sa ukáže neudržateľnosť doterajších označení dvoch prúdov slovenského národného obrodene-
nia, ktoré sme nazývali katolíckym a evanjelickým, čím prenášame do literatúry konfesijné hľadiská, ktoré notabene pre toto obdobie nemajú nijaké zdôvodnenie. Tieto dva prúdy išli literárne aj ideovo
pospolu, navzájom sa ovplyvňovali a cirkevný liberalizmus utlmoval v nich konfesijné napätia, na čo poskytuje hojnost dokladov aj naj-
výraznejšia trojica slovenského národného klasicizmu, reprezentovaná
Pavlom Jozefom Šafárikom, Jánom Kollárom a Jánom Hollým. Zásadne
sa tieto dva prúdy líšili iba v uznani, alebo neuznaní samostatného spi-
sového jazyka a tým aj slovenskej národnej samobytnosti. Tento zá-
sadný rozdiel musí určovať aj ich pomenovania.

Pokúsili sme sa len zhruba načrtnúť problematiku, s ktorou sa
stretáva bádateľ o živote a diele Jána Hollého. Podobných otázok je,
pravdaže, oveľa viac a ďalšie problémy sa budú vynárať ruka v ruke
s postupujúcim výskumom. Máme radosť, že takýto výskum sa slubne
rozvíja a už dnes tvorí dosť pestrú paletu bádateľských záujmov. V tomto
úsilí sa istotne skrížia aj meče polemík, ale to všetko bude len na osoh
definitívnejšieho, objektívnejšieho a prenikavejšieho portrétu Jána Hol-
lého, ktorý sa aj po mnohorakom obchádzaní predsa len natrvalo za-
rámoval do vývinu nášho národa, našej národnej literatúry a našej
národnej kultúry. Ak aj spomienka na 120. výročie smrti tohto básnika
oživí záujem o jeho krásny, i keď tragický život a o jeho rýdzo sloven-
ské, antikou umocnené dielo a ak tento záujem prenikne aj do širokých
vrstiev tohto národa a privlastnia si ho aj mladé pokolenia ako dedič-
stvo otcov, pri pohľade na pomník v dobrovodskej stráni nebudeme
pocítovať chlad kameňa, lež vystúpi nám toto dielo slovenského dláta
ako hrejivý symbol, že žijú ešte Slováci a budú žiť vždycky so slávou.
Lebo Ján Hollý — ako to krásne vystihol Hurban — usiloval sa „z ne-
žitia žítie vyvolať“.

PREKLADATEĽSKÁ ČINNOSŤ JÁNA HOLLÉHO

MILOSLAV OKAL

Ak máme spravodlivo zhodnotiť prekladateľskú činnosť Jána Hol-
lého, nášho najplodnejšieho a najlepšieho prekladateľa z antickej lite-
ratúry v 19. storočí, musíme sa aspoň stručne zoznámiť s dovtedajšou
prekladateľskou činnosťou na Slovensku. Začala sa už v 16. st. prekladmi
z gréčtiny do latinčiny, a to predovšetkým zásluhou našich dvoch naj-
významnejších humanistov Jána Sambuca a Martina Rakovského.
h. o. Trnavský rodák Sambucus vydal už r. 1552 v Basileji latinský pre-
klad ukážok zo Xenofontovej *Kyropaideie* a *Heleník* a roku 1566 preklad
Životopisov slávnych filozofov od Diogena Laercia. Preložil aj Appianove
Iberica, no tie sa zachovali len v rukopise. Druhý, turčiansky rodák
Martin Rakovský, básnicky spracoval Proklova učebnicu astronómie (*De
sphaera*), v básni *O rakoch* spracoval ezopovskú bájku o hadovi a ko-
bylke, preložil a v 16 obmenách rozviedol začiatok Pseudotheokritových
Rybárov a konečne vo svojom poslednom diele *De magistratu politico*
zbásnil jednak Kýrov a Kroizov rozhovor o štedrości, známy zo Xeno-
fontovej *Kyropaideie*, a takisto stretnutie Herakla s Čnosťou a Rozkošou,
známe zo Xenofontových *Spomienok na Sokrata*. Okrem toho Račov-
ský básnicky spracoval mnohé miesta z Aristotelových diel, a to tak
politických, ako aj etických a prírodovedeckých.

Ďalšie preklady z gréčtiny do latinčiny vznikajú až v 18. storočí.
V roku 1735 vyšla v Trnave kniha *Continuatio selectarum e profanis
scriptoribus historicarum*, v ktorej je 39 rozličných historii z Plutarcha
(16), Diodora Sicílskeho (4), Ailiana (4), Diogena Laercia (7), Hero-
dota (4), Xenofonta (2) a z Appiana a Stobaia (po jednej). Sentencie
z gréckych autorov (Diogena Laercia, Pythagora, Plutarcha, Stobaia,

Aristotela, Platóna a Demosthena) sa nachodia aj v diela *Flores doctorum pene omnium tam graecorum quam latinorum collectore Thoma Hybernico*. Aj Ján Baltazár Magin vo svojom apologetickom spise *Murices Nobilissimae et Novissimae Diaetae posoniensis scriptori sparsi, sive Apologia* sa odvoláva na antických autorov — Jozefa Flavia, Diogena Laercia, Isokrata a Appiana a na viacerých miestach uvádza z nich väčšie-menšie pasáže v latinskom preklade. Konečne Adam Kollár, knihovník cisárskej knižnice a vynikajúci pedagóg, vydal r. 1783 originál a latinský preklad miest *Taktiky* Leona VI. týkajúcich sa Uhorska.

V tomto čase už máme aj slovenské preklady z latinčiny a gréčtiny, i keď nejde o preklady celých diel, ba ani o jednotlivé básne, ale len o jednotlivé verše. V diela Jána Milochovského — *Ornamentum magistratus politici* vydanom r. 1678 sa nachodia jednotlivé väčšie i menšie výroky z Ciceróna, Augustína, Platóna, Senecu, Vergília, Velleia Patercula a Herodota. Prózu prekladal prózou a verše rýmovanými veršami. Aj Peter Benický originálnym spôsobom zbásnil Ezopovu bájku o psovi a mäse. Iný barokový spisovateľ, Hugolín Gavlovíč, v diela *Pet sto naučení o dobrých mravoch* podáva vo veršovanom rúchu a rýmovane sentencie z Ovídia, Vergília, Horácia, Terentia, Propertia, Marciala, Ausonia, Diogena Laercia a Stobata. Koncom 18. storočia Jozef Ignác Bajza vydal zberku epigramov — *Slovenské dvojnásobné Epigrammata Gednako-konco-hlasné a zuuko-mírné*, v ktorej nachodime popri vlastných epigramoch a prekladoch latinských Owe nových epigramov aj niekoľko prekladov epigramov Marciala. Ešte v tom istom roku (1794) J. Fándly a A. Bernolák v knižke *Neco o Epigrammatech anebožto Malorádokoch Jozefa Ignáca Bajzy* podrobili Bajzove epigramy ostrej kritike zo stránky obsahovej i rečovej a na konci knižky uviedli vlastné preklady niekoľkých latinských príslušných veršov z Ovídia a iných autorov, ako aj preklad 1. Phaedrovej bájky. Pri hexametroch a elegických distichách zachovali pôvodné metrum. Prekladať časomerne a používať západoslovenské nárečie. Preklad Phaedrovej bájky je voľný a aj metricky zmenený.

Začiatkom 19. storočia nastupujú učiteľia a žiaci bratislavského evanjelického lýcea na čele s profesorom J. Palkovičom. Palkovič sa už v Jene r. 1794 zaoberal prekladaním Ciceróna, Xenofonta a Homéra a neskoršie tieto svoje preklady aj publikoval. V roku 1801 v *Murici* ze *Slovenských hor* uverejnil preklad 1. spevu Iliady v príručnom hexametri. Palkovič ako prekladateľ nevynikol, ale mal nesmierne zásluhy, že získal pre prekladanie svojich žiakov a priateľov a že im v *Týdenníku* uverejňoval preklady. Najvýznamnejší z nich bol Samuel Rožnaya. Už roku 1806, ako študent, uverejnil v *Hlásateli českém* tri Anakreontove básne. Prekladal príručne a rýmovane. O rok neskoršie

publikoval i v Hlásateli českém preklad 22. básne I. knihy Horáciových *Ód*. Aj tento preklad je príručný a rýmovaný, iba že daktyl v sapfickom verši je predsunutý z tretej stopy do druhej.

V roku 1812 Rožnay vydal v Prahe knihu prekladov z gréckych lyríkov, väčšinou z Anakreonta. Ako predchádzajúce preklady Rožnaya aj tieto sú príručné, niekde príliš voľné, ale svedčia o básnickom nadaní prekladateľa. V roku 1815 Rožnay umrel (28-ročný), no za nechal po sebe viac prekladov. V roku 1816 vyšiel v *Týdenníku* jeho preklad 22. spevu Iliady v príručnom hexametri, roku 1817, zase v *Týdenníku*, preklad Theokritovej XI. idylly (Kyklopa) v trochejských trimetroch, roku 1818 preklad Pseudotheokritových *Rybárov* a konečne roku 1834 v *Květoch* preklad *Batrachomyomachie* — *Žabomyšoválka*.

V roku 1812 a 1813 vyšiel v *Týdenníku* preklad časti 1. spevu Vergíliovej *Aeneidy* od Pavla Jakuboviča zo Skalice. Preklad je v bibličtine a je príručný, no málo obratný, a hoci vydavateľia ohlásili pokračovanie v budúcom čísle, nedodržali slovo, a naopak, v tom istom ročníku (1813) uverejnili ukážku prekladu 1. spevu *Vergíliovej Aeneidy* od Jána Hollého, ktorý nielenže nebol príručný, ale časomerný a dokonca napísaný v západoslovenskom nárečí.

Hollý však začal prekladať už predtým ako seminarista, a venoval sa prekladanú z antickej literatúry až do vydania *Aeneidy* roku 1828. Sám píše, že ako seminarista v poslednom ročníku (teda v šk. roku 1807—1808) preložil 7 Vergíliových *Eklóg* a *Batrachomyomachiu*, ako kaplán v Pobeďme a Hlohovci Horáciove *Satiry* a ako farár v Maďuniciach *Rozličné básne* a *Eneidu*. Preklad *Batrachomyomachie* a Horáciových *Satír* sa nám nezachoval a zaiste sa nám nezachovali ani niektoré preklady, ktoré autor nezahrnul do *Rozličných básní*, čo je aj tak *Rozličné básne* a *Eneida* tvoria spolu vyše 12 000 veršov, čo je viac, ako preložili všetci ostatní naši prekladatelia v 19. storočí spolu.

Čo viedlo Hollého, katolíckeho kňaza, k prekladanú antickej básnikov? Bola to láska k antike, básnická ctižiadosť, vedomie, že preklady z antiky budú pre neho dôkladnou prípravou na pôvodnú básnickú činnosť, pomocou ktorej chcel vplývať na zvýšenie vzdelanosti svojho národa, alebo konečne snaha dokázať, že aj slovenčina je schopná prelmocit diela antickej literatúry, ako sa o to pokúšali vo všetkých susedných krajinách? Všetky tieto momenty zaiste zavázali, a niečo nám môže povedať aj výber autorov, z ktorých prekladal, a výber diel, ktoré prekladal.

Na prvom mieste je Vergílius, ktorého *Aeneida* a *Bukoliky* tvoria 88 percent zachovanej prekladateľskej činnosti Hollého. Vergílius sa od čias Lactancia a Augustína pokladal za vhodného autora, čítal sa v kresťanských stredovekých školách, a to nielen pre 4. eklógu, ktorej sa pripisovalo predpovedanie Krista, ale aj pre nábožnosť a patriotiz-

mus hrdinu Aeneidy Aenea. Vergília považovali za najväčšieho starovekého básnika a za predstaviteľa ľudskej múdrosti. Jeho sláva prenikla pomerne chytré aj k nám a v 16. storočí Vergílius je najčítanejším autorom na našich humanistických školách a jeho ohlasy čítame takmer na každej stránke diel humanistických a reformačných autorov. Rakovský sa zmieňuje o pobyte Aenea v Kartágu, o jeho rozprávani na hostine u Didony, o jeho láske k Didone, o jeho výzbroji a bojoch v Láciu, no pozná aj jeho *Georgiky* a *Bukolíky*, ba dokonca aj niektoré menšie diela (Culex). Trnavský jezuita si Vergília mimoriadne vážili a znovu a znovu ho vydávali. Teda nie div, že medzi prvými dielami, na ktorých si Hollý skúšal svoje sily, boli Vergíliove Bukolíky.

Ak sa autor Bukolík a Aeneidy tešil mimoriadne pozornosti na našich školách, veľkej pozornosti sa tešili, najmä od čias novohumanizmu, aj Vergíliove vzory Theokritos a Homér. Aj s Theokritom sa zoznámili už naši humanisti. Rakovský sa zamýšľa nad Pseudotheokritovými Rybármi a ich myšlienkou, že chudoba dopomohla ľuďom k vynálezom, a tým prispela k rozvoju ľudstva, a túto myšlienku rozvádza v niekoľkých obmenách. Grécki idylci sa tešili obľube aj u nášho Rožnava (preložil I. idylion Bionovo, ďalej Theokritovo *Kýklopa* a už spomenutých *Rybárov*). Konečne aj P. J. Šafárik preložil Bionovu báseň *Epitafios Adonidos* a jednu Theokritovu idylu. Hollému boli diela gréckych idylikov veľmi blízke, ako o tom svedčia nielen preklady Pseudotheokritovej básne *Paštr aneb volári* a všetkých 10 Vergíliových Bukolík, ale aj jeho Selánky, v ktorých napriek ich slovenskosti nachádzame početné ohlasy aj gréckych a latinských idylikov.

A podobne to bolo aj s Homérom. Už v 15. storočí poznal u nás trójske povesti smolnícky notár Ján Dertar a turčiansky rodák, Janus Pannonius dokonca preložil do latinčiny časť 6. spevu Iliady. O sto rokov neskoršie Martin Rakovský sa Homérovými básňami na nejednom mieste inšpiruje, alebo na ne naráža. Homéra poznal aj Peter Benický a Ján Milochovský, ale aj J. B. Magin, Matej Dankovský ho vykladal na Prešporskej akadémii a na výklade prvých veršov Iliady dokazoval príbuznosť slovenčiny a gréčtiny. Ján Hrdlička a Jura Rohoň sa dovoľovali Homéra, aby dokázali starobylosť Slovákov, stotožňujúc ich s homéorskými Henétmi. Konečne starobylosť Slovákov, a to preklad I. spevu Iliady na Slovensku už aj prvý preklad z Homéra, a to preklad I. spevu Iliady od Juraja Palkoviča. Teda nie div, že Hollý tiež už roku 1808 preložil I. spev Iliady.

K heroickým eposom sa družia patriotické básne Tyrtata a Kalina (ktorého báseň je omylom uvedená u Hollého pod Tyrtatovým menom).

Zájmu sa už od 16. storočia tešil u nás aj hravý Ovídius a v Tróje vydával nielen jeho *Metamorfózy* a *Tristia*, ale aj *Heroidy*, a práve z nich si Hollý vybral dva obľúbené a mravne bezúhonné listy. Konečne z vysokého cenového a obľúbeného Horácia, o ktorého mali u nás záujem aj iní prekladatelia, vybral si Hollý 15 ód a 2 epódy. Pri výbere hrala rolu jednak tematika (idylizmus, mier, gnómičnosť, priateľstvo), jednak vyzdvihovane básnictva, ale aj snaha o čo najpočetnejšie napodobenie Horáciových metier.

Všimnime si teraz Hollého preklady. Základnú požiadavku, aby prekladateľ dobre ovládal jazyk, z ktorého prekladá, Hollý veľmi dobre spĺňal. Že veľmi dobre ovládal obidva klasické jazyky, dosvedčia všetky jeho preklady, v ktorých nenachádzame miesta, ktoré by dokazovali nepochopenie originálu. Nepreložený verš je málo (pri dvoch básňach z Horácia a pri oboch Heroidách), ale v tomto prípade ide o mravné nie celkom bezúhonné miesta a ich vypustenie nemožno pripísať na účet Hollého, ale jezuitských vydavateľov, podľa ktorých Hollý prekladal. Ak si dnešný prekladateľ vypomáha staršími prekladmi a cudzojazyčnými prekladmi, Hollý bol pri väčšine svojich prekladov odkázaný sám na seba a iba pri preklade I. spevu Iliady sa mohol oprieť o Palkovičov a Nejedlého preklad. Zhodných miest s Palkovičovým prekladom je však v jeho preklade veľmi málo (sotva desiatka pri vyše 600 veršoch). Z Nejedlého prevzal najmä spôsob prekladania vlastných mien a epitet. Aj pre druhú požiadavku kladenú na prekladateľa, aby totiž poznal realie prekladaného diela, bol Hollý dobre pripravený vďaka vynikajúcemu stredoškolskému vzdelaniu a zaiste aj svojmu záujmu o antický svet. S väčšími ťažkosťami a problémami sa zaiste stretol pri preobliekaní antických diel do slovenského rúcha. Bernolákovci síce už pisali prozaické diela v západnej slovenčine, ba aj verše, a dost obratne, ale napriek tomu Hollý stál pred nesmierne ťažkou úlohou a riešil ju obdivuhodným spôsobom. Jednou z najťažších vecí bolo vyrovnanie sa s gréckymi a latinskými menami a najmä s homéorskými epitetmi. Aj tu našiel Hollý dobré východisko. Mená síce neposlovenčoval, ale dával im zaiste pod vplyvom Veleslavina a Nejedlého vhodné koncovky, ktoré ich približovali biblickým menám (Kalcháš, Joláš, Driáš, Demetáš, Eneáš a pri patronymikách sa snažil dať menám slovenské znenie (Péleovič, Atrivič, Kronovec, Egeovič, Petrovičky, Brizeovička). Len pri niektorých menách nepostupoval správne, lebo ich latinizoval (Ulisses, Ecion). Aj preklad homérovských epitet vyriešil Hollý uspokojivejšie ako jeho predchodcovia: ďaleko strielajúci Apolón je mu A. Dalekomirec, Achajci s krásnymi holeňami sú *bleskoškormenci*, vlniace sa a hučiace more je *ďalekozničci vodstvo*, Achilleus je *ričhtlonoň*, Hera je *bíloruká*, *spanílotvárná*, hromovládár, ľubomluvný atď. Niektoré z týchto epitet prevzal od Nejedlého, ostatné vytvoril sám.

Hollý si uvedomoval, že latinčina mala nedostatok substantív tieto výrazy snažil vyjadriť substantívami, pravda, ak bolo treba, upravoval latinské konjunktívy a pasívne tvary nahradzoval aktívnymi. Všade badať u neho snahu napodobniť stručnosť svojej predlohy a všade badať snahu o jasnosť. Pritom je obdivuhodný jeho výber slov, najmä slov z ľudovej reči, vhodné používanie deminutív a napodobňovanie poetických okrás originálu.

Cím však Hollý najviac očaril svojich súčasníkov a čím ešte aj dnes vzbudzuje náš obdiv, je metrická stránka jeho diel, totiž Iúbozvučnosť jeho veršov. Grécka a latinská poézia bola budovaná na časomiere, na striedaní dlhých a krátkych slabík, no od konca 18. storočia najmä zaslulhou vynikajúceho českého vedca Josefa Dobrovského u nás razila zásada, že časomiera nevyhovuje slovanským jazykom, pretože rytmický iktus prichádza do kolízie so silným dôrazovým slovným prízvukom. Pritom je obdivuhodné, že Dobrovský sa snažil, ktorá sa budovala na prízvuku. Pod vplyvom Dobrovského aj naši básnici z konca 18. a začiatku 19. stor. tvoria a prekladajú prízvučne. Robí tak u nás Juraj Palkovič, prof. ev. lýcea v Bratislave, so svojimi žiakmi, a robia tak aj českí prekladatelia z antiky, najmä Nejedlý. A hoci Dobrovského teória bola a je správna, výsledky prekladateľov a básnikov, ktorí sa pridržali prízvučnej prozódie, nezískavali si čitateľov, no nie tak pre „nesprávnu“ teóriu, ako skôr pre nedostatok umenie jej stúpcov a pre nejasnosti v otázke prízvučnosti slabík. Hollý šiel druhou cestou, cestou, ktorú naznačil už Fándly a Bernolák. Dôsledne sa pridržal časomiere a vďaka svojmu básnickému umeniu, dokonalému ovládaniu antickej metriky a neobyčajnej starostlivosti o dokonalosť svojich veršov, vytvoril diela, ktoré nás svojou hudobnosťou ešte dnes uchvacujú. A jeho lahodné verše ovplyvnili u nás prekladateľskú činnosť z antiky na celé storočie a asi vplývali na skutočnosť, že Šafárik a Palacký, pravda, pod vplyvom Jungmanna a nemeckých metrikov, sa postavili výhradne na stranu Jungmanna poézie. Že to nebolo naopak, ako sa niekedy tvrdí, že totiž *Počátkové českého básnictví* ovplyvnili Hollého, svedčí skutočnosť, že Hollý už roku 1808 teda 10 rokov pred vydaním *Počátkov*, mal preloženú veľkú časť svojich prekladov z antiky a že roku 1813 uverejnil v *Týdenníku* časť prekladu 1. spevu Vergílovej Aeneidy, a pri všetkých týchto prekladoch pridržal sa časomiere.

Ohlas jeho prekladov, a to tak *Rozličných básní* vydaných roku 1824, ako aj prekladu Aeneidy vydaného roku 1828, bol neobyčajne priaznivý pre Hollého. Aj napriek tomu, že v prekladoch použil západnú slovenčinu, a nie češtinu, ako by si boli priali slovenskí evanjel-

liet a českí vlastenci, jeho básnické umenie tak zo stránky výrazovej, ako aj veršovej vysoko zhodnotili všetci. Štúr pokladal Hollého preklad 1. spevu Iliady za lepší ako nemecký preklad Vossov. Šafárikovi sa páčili jeho ľudové výrazy a pre jeho veršovnícke umenie mal najvyššie uznanie, ba priamo jasal, že prízvučný verš je z Čiech „vyhnaný“. Dobrovský bol síce proti časomiere, pretože ju pokladal za nezohľadňujúcu duchom jazyka, ale napriek tomu aj on obdivoval Hollého metrické umenie a, pravdaže, aj verný a dokonálny preklad. Literárny historik Vlček velebil na preklade Aeneidy verný zmysel, vybrúsenú prozódia a bohatú poetickú reč. Jungmann sa s najväčším uznaním vyjadril nielen o jeho prekladoch, ale aj o jeho pôvodnej tvorbe. Klásický filológ Bartoča pokladal Hollého preklad Iliady za najlepší zo všetkých a bolo ich do konca 18. st., keď písal svoj posudok, veľké množstvo. Podľa Krčméryho bol Hollý vo svojom klasickom verši suverénny.

Veľkého uznania sa dostalo Hollému od Hviezdoslava, ktorý z príležitosti storočnice od narodenia Hollého napísal na jeho počesť báseň, v ktorej vysoko vyzdvihol jeho zásluhy o svoj národ v čase nevoľníctva, v čase poroby a trudu, tým, že sa obrátil naň jeho rodnou rečou a dodal mu vieru v lepší budúcnosť — že mu zrak životu vodou vtery pokropil a zúfalým nádeje rozvil v zhavé puky a že ľud, ktorý dotiaľ osud a svet potupil, vyzdvihol medzi kultúrne národy.

Šafárikovo jasanie, že prízvučný verš je „vyhnaný“ z Čiech a jeho želanie, aby sme čím prv dostali celého Homéra v antickej odevy, t. j. v časomernom verši, sa však ukázalo neopodstatneným. Vývoj dal za pravdu Dobrovskému, a tak v Čechách, ako aj na Slovensku sme sa dočkali prekladu homérovských eposov v prízvučnom verši. Otmar Vaňorový preložil prízvučne nielen celého Homéra (Iliadu a Odysseu), ale aj celého Vergília, a aj my na Slovensku sa už môžeme pochváliť prekladom Iliady a Odyssey (od autora článku), preklad Vergílovej Aeneidy od Bunčákovej je pripravený do tlače, máme už moderný preklad Horáciových ód a epód od Šafára, máme preklad výberu z Ovídia (tiež od Šafára), no chýbajú nám zatiaľ preklady Theokrita a gréckej lyriky, ako aj preklad Horáciových *Satír*, ktoré sa nám, žiaľbohu, ani v Hollého preklade nezachovali. No napriek tomu, že sme v prekladaní z antiky urobili za posledných tridsať rokov kus práce, a že čo sa týka časomiere a nárečia, nekrácame v šlapajach Hollého, Hollý nám je ešte stále vzorom pre svoje básnické umenie, pre lásku k slovenskému ľudu, pre nezištnosť, s ktorou sa venoval prekladaniu a pre starostlivosť, s akou po dlhé roky zlepšoval svoje preklady.